

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гуманітарний факультет

Кафедра філології

Юрій Шевельов проти Івана Білодіда:

когнітивно-семантичні та ідеологічні особливості

наукових текстів

Студентки IV курсу

групи ГФІ-18-Б

Софії Бардин

Наукова керівниця:

Кандидатка філологічних наук, доцентка

Олена Синчак

Львів 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ	6
1.1. Наукові тексти як об'єкт лінгвістичних досліджень	6
1.2. Основні засади дискурс-аналізу в лінгвістиці тексту	7
1.3. Методологія вивчення концептуальної метафори в наукових текстах.....	10
РОЗДІЛ 2. ДИСКУРС-АНАЛІЗ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ.....	12
2.1. Когнітивно-семантичні особливості наукових текстів.....	12
2.1.1. Розвідка Юрія Шевельова «Так нас навчали правильних проізношень»....	25
2.1.2. Розвідка Івана Білодіда «Мова й ідеологічна боротьба».....	29
2.2. Ідеологічні особливості наукових текстів	33
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	36

ВСТУП

Завдяки концептуальному аналізу метафори метафору почали досліджувати як когнітивну одиницю, яка, окрім сфери мови, належить до сфери мислення. Згідно з теорією концептуальної метафори - метафори пронизують наше повсякдення життя, формують поняттєві категорії та уявлення про світ. Метафора є універсальним засобом вираження думки в текстах, у т.ч. наукових, де вона допомагає описувати нові явища через уже відомі, репрезентувати наукові теорії, і загалом забезпечує стислість, лаконічність та доказовість наукової мови.

Критичний дискурс-аналіз є усталеною парадигмою в лінгвістиці, за допомогою якого вивчають домінування в суспільстві одних груп над іншими, якими способами відбувається зловживання владою, як владна позиція однієї групи легітимізується та відтворюється в суспільстві. Для вивчення впливу одних соціальних груп на інші, потрібне вивчення мови, а саме концептів в тексті та мовленні в соціальному, економічному, політичному контексті.

Тому когнітивна лінгвістика, а саме дослідження концептів, є тією важливою ланкою для дискурс-аналізу, що пояснює зв'язок між дискурсивними та соціальними практиками. Зі свого боку дискурс-аналіз допомагає когнітивній лінгвістиці вийти за межі лінгвістики та концептуальних структур, щоб доповнити їх соціокультурними практиками.

Дискурс є одним із метод пояснення, як ідеології впливають на щоденні розмови, тексти, як ми зображуємо переконання, цінності, інтереси та упередження певної соціальної групи. Серед відомих дослідників ідеології є Т. ван Дейк, Р. Водак, М. Пеше та інші.

Ця робота буде спиратися на дослідження у сфері дискурсу, зв'язків дискурсу та ідеології, концептуальних метафор, дослідженнями яких займаються багато вчених, серед яких Дж. Лакофф, Р. Водак, Т. ван Дейка, Н. Феркло, Н. Ферклаф тощо

Актуальність бакалаврської роботи пов'язана із відсутністю в українському мовознавстві лінгвістичних досліджень з фокусом на ідеологічні засади дискурсу та

їхнє концептуальне вираження у наукових текстах українських мовознавців 20-го століття.

Об'єктом дослідження є наукові тексти Юрія Шевельова та Івана Білодіда.

Предметом дослідження є когнітивно-семантичні та ідеологічні особливості аналізованих наукових текстів.

Джерельною базою є наукові роботи: а) Юрія Шевельова «Так нас навчали правильних проізношень» та «Принципи і етапи большевицької політики щодо словянських мов в ССРСР (крім російської)»; б) Івана Білодіда «Мова й ідеологічна боротьба». Вибір матеріалу зумовлений інтенцією продемонструвати, що наукові тексти, метою яких є опис та аналіз неупереджених та об'єктивних мовних даних може зазнати значних змін саме з огляду на ідеологічне навантаження. Завдяки зіставленню наукових текстів мовознавців, які дотримувалися діаметрально протилежних поглядів – вдасться проаналізувати ідеологічний аспект наукового дискурсу.

Метою бакалаврської роботи дослідити природу концептуальної метафори та породження ідеологічних смислів у наукових текстах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- схарактеризувати наукові тексти як об'єкт лінгвістичного аналізу
- визначити основні засади дискурс-аналізу у лінгвістиці
- розробити методологію дискурсивного вивчення наукових текстів
- окреслити особливості концептуальної метафори в наукових текстах
- визначити способи вираження концептуальної метафори в наукових текстах
- виявити ідеологічні настанови та особливості аргументації в наукових текстах мовознавців із різними світоглядними (політичними) позиціями

Для аналізу матеріалу було використано такі **методи**:

- *описовий* (використано для загальної характеристики теоретико-методологічних основ дослідження наукових текстів, концептуальної метафори, її методів дослідження)
- *критичний дискурс-аналіз* (стратегії, тактики дискурсу у наукових текстах українських радянських лінгвістів)
- *теорія концептуальної метафори Лакоффа та Джонсона* (для аналізу метафоричного вираження ідеологій, метафори як один з інструментів влади та встановлення нерівностей в соціальних структурах)
- *зіставний метод* (для виявлення закономірностей і відмінностей ідеологічних проявів у наукових текстах)

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

1.1. Наукові тексти як об'єкт лінгвістичних досліджень

Мова як лінгвістичне явище є одним з складників мовлення. Мовлення являє собою реалізацію (часткову) мовної системи, а текст є результатом цієї реалізації. Об'єктом лінгвістики є система мови та її використання в мовленні, мова як комунікативний засіб.

Науковий стиль – стиль наукових праць, мета яких нагромаджувати знання, досвід у галузі науки, техніки, встановлювати закономірності розвитку явищ, процесів. Характеристиками стилю є вживання термінів та розкриття їхнього змісту, специфічна побудова тексту, в якому переважають логічні, причинно-наслідкові (помилка з джерела) відношення між конструкціями¹.

Метою наукових текстів є систематизувати знання, повідомлення результатів досліджень, пояснення теорій, доведення теорій, тлумачення явищ тощо. Основними мовними засобами є терміни, поняття, використання слів у прямому значенні, слів з абстрактним значенням, емоційна нейтральність.

До наукового стилю належать такі жанри: монографія, стаття, підручник, рецензія, огляд, анотація, науковий коментар, доповідь, тези й т.д. Сфера використання наукового стилю є наукові дослідження, студії, шкільні та вишівські підручники, науково-популярні розвідки.

Науковиця Н. Непийвода описала такі основні мовні ознаки наукового стилю: – строга унормованість; – широке використання абстрактної лексики; – безособовість; – монологічний характер викладу; – завершеність та повнота

¹ Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів; Єрмоленко, Бирик, Тодор.

висловлювання; – тісний зв'язок між частинами висловлювання, логічна послідовність; – використання лаконічних, але високоінформативних атрибутивно-іменних словосполучень; – використання умовних знаків та символів; – первинність писемної форми; – відсутність підтексту і т.д.².

Н. Зелінська виділяє форму, стиль викладу, вияв авторської мовної індивідуальності та орієнтацію на читацьку аудиторію як основні критерії наукового стилю. Науковець П. Селігей окреслює стислість, точність та визначеність для наукового мовлення як комунікативні норми³.

Однак науковиця Н. Зелінська описала стан українських наукових текстів останніх 25-30 років як «загальний низький рівень мовної культури наукових публікацій; вербально-термінологічний снобізм – свідоме, навмисне ускладнення стилю мови науки, за яким відчувається бажання зробити її недоступною для непосвячених, через що ускладнюються очевидні і прості речі»⁴.

Отже, наукові тексти повідомляють про результати досліджень, систематизують знання та доводять, тлумачать теорії, що об'єднуються в такі жанри як: статті, монографії, книги, доповіді тощо. Стан українських наукових текстів останніх років є низьким, що потребує роботи для досягнення високого рівня наукового стилю та розвитку, поширенню наукових відкриттів не тільки для українського наукового простору.

1.2. Основні засади дискурс-аналізу в лінгвістиці тексту

Дискурс-аналіз (франц. discours – мовлення, промова, виступ від лат. discursus – здогад, міркування і грецьк. analysis – розклад, розчленування) – метод дослідження в сучасному мовознавстві, спрямований на всебічний опис і характеристику мовної комунікації і реальності мовленнєвої діяльності з

²Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ, 1997. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5196027/page:15/>

³ Селігей П. Типи багатослів'я - Журнал «Українська мова». – 2013. – № 4. – С. 22–44. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Selihei_Pylyp/Туру_bahatoslivia_v_naukovykh_tekstakh.pdf?

⁴ Зелінська Н. Який він, науковий стиль? Культура слова. Київ, 1990. Вип. 38. С. 13-17. Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine38-3.pdf>

урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних та інших чинників⁵.

Дискурс-аналіз є новим методом дослідження тексту, усного мовлення, семіотичних подій. Уперше термін «дискурс» та «дискурс-аналіз» у 50-х роках ХХ ст. ужив З. Гарріс, який досліджував дискурс як відношення між елементами тексту. На початку 70-х років ХХ ст. у словниках «дискурс» визначали як: зв'язний текст; усно-розмовну форму тексту; висловлювання, що пов'язані між собою за змістом. Дискурс був черговою «текстовою» категорією. Е. Бенвеніст першим запровадив нове значення терміна «дискурс». У 80-90-х роках дискурс тлумачили як складну комунікативну подію, що окрім тексту, охоплює екстралінгвістичні чинники (знання про світ, думки, настанови, мету адресата)⁶.

Існує багато шкіл вивчення дискурсу, найвідомішими з яких є класичний дискурс-аналіз, критичний дискурс-аналіз (КДА), дискурсивна психологія та ін. Різні школи дискурс-аналізу вивчають такі спільні теми: дискурс, критики, владу, ідеологію.

Виникнення критичного дискурс-аналізу (КДА) відбулося на початку 1990-х років. Один із найвідоміших методів дослідження дискурсу було опубліковано спочатку в статті Теуна ван Дейка, а згодом і в його праці «Стратегії сприйняття дискурсу» (1978, 1983). Т. ван Дейк пропонує визначення дискурсу, що є комплексним комунікативним явищем, що відбувається між мовцем та слухачем, у певний час, у певному просторі тощо. Тобто дискурс постає комунікативною дією, яка містить соціальні, культурні, вербальні та невербальні компоненти. Знання про світ, його розуміння твориться та підтримується у соціальних процесах. Згодом ці знання виражаються через мовні засоби, однак є не тільки засобом, що здійснює комунікативну функцію, але також творить соціальний світ. Тому знання та

⁵ Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни [Текст] : у 4 т. / Анатолій Загнітко ; Донец. нац. ун-т. - Донецьк : ДонНУ, 2012. – Ст. 210

⁶ Словник сучасної лінгвістики. Ст.207-208

розуміння того, як облаштовано світ, ми відтворюємо завдяки дискурсу, вичленовуючи з нього смисли.

Дослідження тексту в дискурс-аналізі полягає у вивченні синтаксичної, семантичної структури тексту (або мовних одиниць), розгляд соціокультурних та лінгвістичних складових. У вивченні дискурс-аналізу використовують різноманітні лінгвістичні теорії, як-от теорія інтертекстуальності, теорія ідеології тощо.

У цій роботі буде використано елементи критичного дискурс-аналізу. Критичний дискурс-аналіз (КДА) – метод дослідження, вивчення якого полягає у виявленні того, як зловживання соціальною владою та нерівність втілюються, відтворюються, легітимізуються у текстах, дискурсах, у соціальному та політичному контексті. Завдяки цьому вивчають домінування в суспільстві одних груп над іншими; те, якими способами відбувається зловживання владою, як владна позиція однієї групи легітимізується та відтворюється в суспільстві. Дослідники КДА розглядають дискурс як «соціально конститутивний, а також соціально зумовлений» та вважають, що «контекст використаної мови» має вирішальне значення⁷.

Задумами критичного дискурс-аналізу є допомога в емансипації та вивільнення від форм панування, передача критичних знань, виокремлення нерівноправних відносин у мові (дискурсі). Дослідники КДА вивчають те, як функціонує мова у створенні та передачі знань, при здійсненні влади чи організації соціальних інституцій. Дискурс є інструментом для домінантної групи, що здійснює соціальне домінування, зловживає владою над іншими. Як правило, дослідників КДА досліджують вплив дискурсу, ідеології, приховані чи відкриті, чинення опору панівній групі.

Ці принципи відповідають частково меті КДА, що полягає у виправленні нерівності та несправедливості у суспільстві. Завдяки КДА можна провести ланку

⁷ Fairclough N., & Wodak R. Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (Ed.), Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Vol. 2. London: Sage. – p. 258

між дискурсивними практиками (мікрорівень) та культурними, соціальними структурами (макрорівень).

Для досягнення цієї мети у цій бакалаврській роботі буде використано один із підходів КДА — історичний дискурс-аналізу (ІДА), головною метою якого ж аналіз дискурсивних практик та ширших соціальних, культурних практик. Завдяки цій методиці вивчають не лише зловживання соціальною владою, домінування та нерівність, а й історичний контекст.

Історичний дискурс-аналіз складається з 3 компонентів: а) ідентифікування специфічного контексту чи теми окремого дискурсу; б) аналіз дискурсивних стратегій; в) аналіз лінгвістичні засоби та окремі, контекстуальні лінгвістичні реалізації (токенів)⁸.

Серед дискурсивних стратегій виділяють:

- референтні («ми/вони»; як називають людей і на кого лінгвістично вказують?)
- предикативні (позитивні, негативні репрезентації «ми/вони»; які характеристики, символи та форми конструйовані про них?)
- стратегії аргументації, топої (які є аргументи описування людини чи груп виключенням чи включенням?)
- репрезентації дискурсу (з якої точки зору представлено виокремлення, формування та аргументація?)
- підкріплення та послаблення (чи передача повідомлень чітка, інтенсивна/повторна чи замаскована)⁹

Отже, КДА є методом, що вивчає зловживання соціальною владою та втілення нерівності. Це критичне дослідження соціальної нерівності, її вираження, втілення, легітимізація через використання мови (чи в дискурсі).

1.3. Методологія вивчення концептуальної метафори в наукових текстах

⁸ https://www.researchgate.net/publication/251636976_The_Discourse-Historical_Approach_DHA

⁹ *Wodak and Meyer (2001: 72-73)*

Традиційно метафору розглядали як мовний засіб. Метафора є засобом створення поетичного образу, одним з основних тропів поетичного мовлення. За допомогою метафори формувались нові значення слова, коли значення одного поняття приписували іншому, що утворювалися шляхом встановлення аналогії між ними. Завдяки появі теорії концептуальної метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон), метафору почали досліджують не тільки як явище мови, а також як феномен мислення.

Когнітивне тлумачення концепту описує його як структуру, що містить ментальні та психічні ресурси, що зображають знання та досвід людини. Концепт містить у собі систему знань, характеристик, понять та зображає розуміння людиною реальності. Процеси пізнання, як-от мислення та мовлення, та результат, на кшталт досвіду та одиниць пам'яті¹⁰. Метафора є невіддільною частиною щоденного життя, що впливає на сприйняття реальності, поведінку, мислення, досвід. Це когнітивний засіб, що допомагає у розумінні абстрактних понять, засвоєнні інформації, формуванні знань. О. С. Кубрякова відмічає: «Нові позначення створюються не тільки для того, щоб фіксувати результати пізнавальної й емоційної діяльності людини, але й для того, щоб зробити ці результати надбанням інших людей»¹¹.

Когнітивна лінгвістика вивчає метафору як процес розуміння одного концепту в термінах іншого, те, як формується один когнітивний домен в термінах іншого.

Концепт, який розуміємо за допомогою метафори, називається цільовим (target concept). Царина цілі, мети, є поняттям, за допомогою якого ми розуміємо аналізоване поняття (target domain). Концепт, що залучається до порівняння, називається корелятом (source concept). Царина корелята, поняття, яке ми намагаємось зрозуміти (source domain). З порівнянням між концептом-ціллю і

¹⁰ Кубрякова Е.С. и др. *Краткий словарь когнитивных терминов* // Под общей редакцией Е.С. Кубряковой. Москва: Издательство Московского государственного университета, 1996, с. 89-90

¹¹ Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – ст. 63

концепт-корелятом, що містять певний аспект для порівняння, виникає зона перехресного мапування (cross-mapping).

У науковому та освітньому просторі метафора виконує різноманітні функції: репрезентації теорій, описову, просвітницьку, персуазивну, організаційну. У 1962 році історик науки Томас Кун припустив, що парадигми (моделі), які лежать в основі сучасних дисциплін є частково побудовані метафоричними засобами. Різноманітні дослідження метафори довели, що вона є необхідною у науковому тексті.

В українському науковому просторі, такі мовознавці як І. Бровченко, Н. Кудрявцева виділяють такі ж функції метафори в науковому тексті, а саме: пізнавальну, пояснення, експресивно-оцінну, експресивно-нейтральну, функція поширення наукових теорій¹².

Існують різні методики дослідження, що пропонує школа когнітивної лінгвістики. Метод Дж. Стіна, який полягає у тривимірному вивченні метафори. В українському науковому просторі, модель С. Жаботинської «Моделювання багаторівневих концептуальних мереж» ґрунтується на методології методики досліджень Дж. Лакоффа та М. Джонсона та полягає у дослідженні та виявленні поняттєвого простору референтів-концептів, концептів корелятивів, виявленні способу їхньої взаємодії та метафоричного потенціалу. У даній роботі буде використана модель дослідження школи концептуальної метафори Дж. Лакофа та М. Джонсона (1980).

Отже, метафора є універсальним засобом вираження, опису наукових теорій та їхнього поширення. Різноманітні школи когнітивної лінгвістики пропонують ряд методик вивчення метафор. Для цього дослідження було використано метод концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона.

РОЗДІЛ 2. ДИСКУРС-АНАЛІЗ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

2.1. Когнітивно-семантичні особливості наукових текстів

¹² Кудрявцева Н. С. Концептуальна метафора як підґрунтя наукової теорії 2015. Вип. 30. с. 38.

Концептуальну метафору (Дж. Лакофф і М. Джонсон) визначають як механізм, що описує концепт-корелят (source domain) в термінах цільового концепту (target domain), на ґрунті спільності між ними. У проаналізованих наукових текстах було визначено, зокрема, які концепти-кореляти залучають українські радянські лінгвісти (І. Білодід та Ю. Шерех) для образного розуміння цільових концептів.

У науковому дискурсі образно осмислюється (цільовий концепт) Радянський Союз, українська мова, російська мова, українські націоналісти та капіталістичні країни/світ, радянські люди. Концептуальні класи, які утворюються цільовими концептами для їх образного осмислення є «Радянський Союз», «Капіталістичний світ», «Українська мова та Російська мова», «Українська мова», «Російська мова», «Українські націоналісти», «Радянські люди». У науковій розвідці І. Білодіда концепт-кореляти образних понять пов'язані більше з радянським світом, його ідеологією, метою та мовами націй та національностей Союзу (особливо української). Водночас у наукових творах Ю. Шевельова концепт-кореляти включають більше понять, що пов'язані із українською мовою.

Одними із функцій метафори є вираження абстрактних сутностей, отриманню нових знань та персуазивність. У науковому дискурсі І. Білодіда та Ю. Шевельова образного розуміння цільових концептів виражається в опозиції МИ/ВОНИ.

При аналізі роботи І. Білодіда було виявлено чимало метафор влади, що позначають розмір чи висоту. Метафори розміру чи висоти позначають символи влади, успіху, досягнень та важливості.

Таблиця 1. Тут зображуються концептуальні класи «Радянський Союз» (РС) та «Капіталістичний світ»

МЕТАФОРА	ЇЇ ЗНАЧЕННЯ	ПРИКЛАД
РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ – ЦЕ СОЮЗ РІВНОСТІ	Політика Радянського Союзу впроваджує рівні та	«... всі мови народів нашої багатонаціональної

	повні права для всіх мов народностей СРСР, що показує високий моральні якості, переваги та велике досягнення Союзу. Радянський Союз – приклад успішної соціалістичної країни	Батьківщини – СРСР – дістали повні і рівні права розвитку і функціонування у всіх сферах державно-політичного, економічного життя, в галузі освіти, науки, культури» («Мова і ідеологічна боротьба», с.7)
РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ – СИЛА, ЩО ПРОТИСТОЇТЬ КАПІТАЛІСТИЧНОМУ СВІТУ	РС робить протилежне тому, чим пишається та відбувається у багатонаціональних капіталістичних країнах – придушення, дискредитація	«Мовна політика в капіталістичних країнах, особливо в багатонаціональних, спрямована на придушення і дискредитацію національних мов пригноблених народів, народів» («Мова й ідеологічна боротьба», с.13) «Безперечно, що протиставленням цьому є правдиве слово радянської дипломатії, що бореться за мир і прогрес у світі» («Мова й ідеологічна боротьба», с.21)
ПРОТИЛЕЖНІ СИЛИ – СИЛИ ПРИГНОБЛЕННЯ	Усі, хто є в опозиції пригноблюють та не дозволяють розвиватися нац. мовам, культурі тощо для утримання їх в підлеглому стані, коли РС робить усе для свободи та рівності між усіма	«Протилежною стороною в цій боротьбі були імперіалістичні уряди, реакційні сили суспільства, ідеологи буржуазного ладу, які здійснювали політику пригноблення національних мов, культур, освіти трудящих усіх національностей, щоб тримати їх у темряві, в підлеглому стані» («Мова й ідеологічна боротьба», с.5-6)

ДЕМОКРАТІЯ – ПРИХОВАНА МОНАРХІЯ	Демократія, як і інші політичні режими, що є опозицією соціалістичному світу, ховаю за різноманітними словами те, що влада в таких країнах має тільки одна особа, на противагу РС	«Назва «конституційно-демократична партія», - відзначав він, викриваючи справжній зміст діяльності цієї партії, - відразу нагадує відомий вислів: язик дано людині для того, щоб приховувати свої думки. Назву «к. -д. П.» придумано для того, щоб приховати монархічний характер партії». («Мова й ідеологічна боротьба», с.6)
РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ – ПІКЛУВАННЯ ПРО НАЦІОНАЛЬНІ МОВИ	РС робить усе для розвитку, досягнення високого рівня літ. мов. Сприяє розвитку престижу, що було піднято серед усіх національних меншин.	«Комуністична партія Радянського Союзу завжди приділяла величезну увагу і розвитку всіх національних мов народів СРСР, і характеру, і принципам і напрямів у розвитку літературної мови кожної соціалістичної нації» («Мова й ідеологічна боротьба», с.8)
РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ – ВИЗВОЛИТЕЛЬ МОВ	РС звільнив та допоміг всім соціалістичним націям, звільнив їх від гніту.	«У братній сім'ї мов соціалістичних націй, визволена Великою Жовтневою соціалістичною революцією від гніту українська мова, як і всі мови народів СРСР» «Саме ця увага В. І. Леніна і Комуністичної партії була основою того, що понад 40 народів СРСР, які до Великої Жовтневої соціалістичної

		революції <i>не мали своєї писемності</i> , одержали її в радянський період» («Мова й ідеологічна боротьба», с.9)
РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ – ПРИКЛАД ПЕРЕДОВОЇ КРАЇНИ		«Люди доброї волі в усьому світі знають справжню ціну усій тій облудній фразеології, цим словам-маскам, які <i>не можуть вести в оману борців за мир і прогрес у всьому світі</i> , які оберігають свою мову, це високе надбання людської культури» («Мова й ідеологічна боротьба», с.21)

Радянський Союз – велика, багатонаціональна, високоморальна країна, яка має чимало технологічних, соціальних успіхів тощо. РС – провідне місце світу, що не тільки розвиває та досягає вершин в науці, технологіях, а також є опозицією (фальшивого) капіталістичного світу.

Концептуальну сферу «Українські націоналісти» було виражено метафорами протилежними висоті, розміру та символів влади, успіху, досягнень та важливості. Автор описує домен «Українських націоналістів» за допомогою таких категорій, що вказує на їхню малу («недобитки») кількість, що бажають протилежний шлях розвитку української (що не є зразком радянської нормованості та зразків, а отже не є шляхом прогресії, технологічності, престижу, знаковості), вірність яких вимірюється сумою грошей, що бажають перешкоджати успішній СРСР: «лицемірів», «буржуазних», «ворогів народу», «найманці», «зрадники», ті, хто не мають та втратили свою Батьківщину, «недобитки петлюрівщини, бандерівщини», «агенти розвідувальних служб», «диверсанти», «організатори підривної діяльності»,

«оборонці» української мови, «запроданці», «буржуазно-націоналістичні недобитки», «ті, хто виконують завдання фашистської реакції, імперіалістичних розвідорганів».

Таблиця 2. Концептуальний клас «Українські націоналісти» (УН)

КОНЦЕПТ	ЗНАЧЕННЯ	ПРИКЛАД
УН – НАЙМАНЦІ РОЗВІДОРГАНІВ	УН – група, зі сумнівною історією (співпрацювали із німецькими фашистами, найманці розвідорганів), довіра та вірність яких можна купити та яка змінюється водночас зі зміною влади у країні.	« <i>Найманці розвідорганів капіталістичних країн – українські буржуазні націоналісти, зрадники, викинути у свій час українським народом за межі Батьківщини: це недобитки петлюрівщини, бандерівщини, які в свій час разом з інтервентами – німецько-кайзерівськими, фашистськими військами брали участь у збройних інтервенціях проти країни соціалізму, а тепер беруть участь у різних політичних і ідеологічних диверсіях проти неї, в розвідувальних службах тощо</i> » («Мова й ідеологічна боротьба», с.21)

<p>УН – ЗРАДНИКИ/ЗАПРОДАНЦІ БАТЬКІВЩИНИ</p>	<p>УН – це група, що втратила свою Батьківщину й тепер чинить диверсії та перешкоджають визначеному РС та шляху розвитку української</p>	<p>«І вона не може бути рідною різним запроданцям, які чинять диверсії проти свого народу, які вже її забули і галасують якимсь мовним англо-українським чи іншим суржиком, спотворюють справжню українську мову» («Мова й ідеологічна боротьба», с.22-23)</p>
<p>УН – НЕДОБИТКИ ПЕТЛЮРІВЩИНИ</p>	<p>УН – це мале угруповання, залишки, маленька група, яку РС легко (із врахуванням розміру та сили) можна перемогти.</p>	<p>«Різні буржуазно-націоналістичні недобитки повторюють затерті твердження, яким уже ніхто не йме віри, про «пригноблення» української мови, про «русифікацію»» («Мова й ідеологічна боротьба», с.23)</p>
<p>БУРЖУАЗНІ- НАЦІОНАЛІСТИ – ВОРОГИ ПРОГРЕСИВНОЇ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ</p>	<p>УН сприяють розвитку української, що не відповідає вимогам РС, що робить її (мову) примітивованою, замкненою тощо, що не дозволяє чи допомагає українській досягнути її мовного потенціалу за вказівками та зразком РС</p>	<p>«Буржуазні-націоналісти погані тим, що їхнє мовне будівництво – це про відособленість, відрубаність української від інших, архаїзації, примітивізму, замкненості» («Мова й ідеологічна боротьба», с. 22)</p>

Використання таких семантично протилежних цільових концептів є прикладом дихотомії ми/вони, свій/чужий. Представники «своєї» групи зображено в позитивному світлі, коли ж презентація «чужих» відбувається з використанням слів негативної конотації.

Цільові домени, що стосуються концептуальної сфери «Українська мова», як правило, автор зображає в поєднанні з «Російська мова».

Таблиця 3. Концептуальні сфери «Українська мова та Російська мова»

КОНЦЕПТ	ЗНАЧЕННЯ	ПРИКЛАД
САМОСТІЙНА УКРАЇНСЬКА – МОВА ПРИМІТИВНА ТА ХУТОРЯНСЬКА	Розвиток української мови при Радянському Союзі – це досягнення високого рівня мови, утворення літературної мови та чимале покращення престижу тощо. Українська мова до Радянського Союзу мала величезні проблеми, як-от примітивізм, обмеженість, хуторянство	«Шевченко, його «мовна концепція» була «в боротьбі проти націоналістичної архаїзації, «замикання» мова; Шевченко яро боровся проти «реакційним силам суспільства, які намагалися спрямувати розвиток українського письменства на шляхи хуторянської обмеженості, примітивізму» («Мова й ідеологічна боротьба, с.4)
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛІСТИЧНА МОВА – МОВА ПРИМІТИВІЗМУ, «ВІДРУБАНОСТІ», АРХАЇЗАЦІЇ	Розвиток української мови за визначеним шляхом українських націоналістів – це крок назад та погіршення мови, повернення до її низького, примітивного рівня	«проти націоналістичної архаїзації, примітивізму, «відрубаності»» («Мова й ідеологічна боротьба», с.8)
МОВНИЙ РОЗВИТОК – БРАТНЯ СПІВДРУЖНЯ ВЗАЄМОДОПОМОГА	Офіційна радянська доктрина – це спільна, братська колиска української та російської, існування східнослов'янської єдності, за допомогою якої мови досягають свого найбільшого потенціалу	«Однією з основ мовного розвитку в багатонаціональній багатомовній соціалістичній країні є братня співдружність і взаємодопомога у розвитку

		<i>національних мов» («Мова й ідеологічна боротьба», с.8)</i>
РОСІЙСЬКА МІРИЛО	ЯК	Російська мова – інтернаціональна мова, мова-джерело, та, що є братньою усім іншим мовам, допомагає та є джерелом для розвитку інших мов до їхнього найбільшого потенціалу
		«На основі ленінських настанов КПРС про принципи розвитку й удосконалення літературної мови розгорнуто свою діяльність в галузі боротьби за культуру російської мови (що мало основоположне значення для розвитку й удосконалення мов усіх соціалістичних націй СРСР)» («Мова й ідеологічна боротьба», с.8)

При аналізі наукової розвідки Ю. Шевельова було виділено три основні концептуальні сфери: «Українська мова», «Російська мова», «Большевики», «Українці». Результати тексту дають змогу виокремити такі концептуальні метафоричні вирази:

Таблиця 4. Концептуальна сфера «Українська мова»

КОНЦЕПТ	ЗНАЧЕННЯ	ПРИКЛАД
УКРАЇНСЬКА МОВА - ПРАКТИЧНО РОСІЙСЬКА МОВА	Радянська влада робила усе, щоб була не рівність чи свобода прав мов у СРСР, а зросійщення тих мов.	«Неофіційно створюється теорія „всьо равно”: що, мовляв, українці так добре розуміють російську мову, що для них однаково, говорити по-українськи чи по-російськи, а що російська мова є мова передового пролетаріату світу, що зробив жовтневу революцію,

		що це є мова, якою писали Ленін і Сталін, то українці нібито прагнуть розмовляти рос. Мовою» («Принципи і етапи большевицької політики щодо слов'янських мов в ССРСР (крім російської)», с.10)
ПОЛІТИКА ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ ВОРОЖА	Високий національний рівень був великою небезпекою для радянського уряду, то політика щодо української та України була ворожою	«Отже природно, що все українське і білоруське суттю своєю було вороже большевикам, і вони прагнули його знищити. Тим то вся політика їх що-до української й білоруської мови – ворожа» («Принципи і етапи большевицької політики щодо слов'янських мов в ССРСР (крім російської)», с.1)
МОВНА ПОЛІТИКА РС – СТВОРЮВАТИ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	Відбувається постійне перешкоджання та затримання, скасування друкування багатьох праць про українську мову, що абсолютно є протилежним офіційним указам КПРС	«Не здійснено і обіцянок видати новий загальний академічний словник. Єдиним виявом цієї праці Інституту мовознавства став Російсько-український словник» - один із прикладів вияву сили та влади російськомовного уряду, що для «втихомирення» національних «меншин» та їхніх мов обіцяв та загравав із подальшою роботою та

		розвиткою абц мови, але коли потрібно було «забирав слова назад» («Принципи і етапи», с. 2-3)
УКРАЇНСЬКА МОВА - НЕ РОСІЙСЬКА МОВА	Українська мова відрізняється від російської (буква л тощо), але всупереч «рівність прав та свободу» мов у РС, будь-які відмінності потрібно було приховати.	«Ясно, що перед ними стояла примара "буржуазного націоналізму" і за всяку ціну вони намагалися цього збочення уникнути. ... вони вибирали (або впроваджували) слова, близькі до російських, лишаючи поза межами словника ті синоніми, що могли б збити їх з накресленого шляху. Це було тим легше зробити, бо впорядники взагалі уникали синоніміки, щоб у споживача, боронь Боже, не творилося враження, що українська мова може бути багатшою на слова й семантичні відтінки, ніж російська» («Так нас навчали правильних проізношень», с.3) Звичайно, замовчана суть дискусії про л зовсім не в низькій частоті й дублетах, а в тому, про що Русанівський не згадує,- що л нема в російській абетці. Постишев, кому належить заслуга викинення л, був одвертіший

		<p>щодо цього. Перед 1905 роком російський уряд теж забороняв уживати <i>л</i>. Це було частиною заборони окремішностей в українській абетці взагалі з накиданням російської, як тоді казали, ерижки. («Так нас навчали правильних проізношень», с.16)</p> <p><i>« подекуди відкинути українське слово не наважувалися, але ставили його на останньому місці, висуваючи на перше місце слова, взяті з російської мови або близькі до російського відповідника»</i></p> <p><i>(«Принципи і етапи...», с.9)</i></p>
--	--	---

Таблиця 5. Концептуальна сфера «Російська мова»

КОНЦЕПТ	ЗНАЧЕННЯ	ПРИКЛАД
РОСІЙСЬКА МІРИЛО	ЯК Російська була міжнародною, інтернаціональною мовою у СРСР, що дало можливість радянським мовознавцям корегувати та змінювати мови на лад російської мови, щоб довести: братня, а отже перша мова, передова мова.	«, а що російська мова є мова передового пролетаріату світу, що зробив жовтневу революцію, що це є мова, якою писали Ленін і Сталін» («Принципи і етапи...», ст. 10)

<p>РОСІЙСЬКА – ЦЕ РІДНА МОВА; ГАЛІМАНІЯ, НАЦІОНАЛІСТИЧНА УКРАЇНСЬКА – ВОРОЖА МОВА</p>	<p>Радянським урядом створювалися усі умови для зближення та русифікації мов СРСР, тому найменші ознаки іншості та відмінності від російської сприймалися ворожо та були вульгаризацією</p>	<p>«У числі з 29 грудня 1937 р. Д.Вадімов, уже під своїм ім'ям, відповів кореспонденцією "Русско-украинский словарь и его составители". Він повторив закид свого попередника (чи alter ego?)Кошевого: "По указке фашистских агентов Любченко й Хвьли буржуазные националисты вытравливали из словаря всякое (! Ю. Ш.) слово, мало-мальски похожее на русское, интернациональные термины, наполнив словарь вражеской галиматъей».(«Так нас навчали правильних проізношеній», с.5)</p>
---	---	--

Окремими важливим концептом є НАУКА – НЕ ЗАСІБ ПРОПАГАНДИ: *«Що б нам не казали з Києва чи Москви, наука єдина (знову згадаємо, що справжня мати не дала розрубати свою дитину!), і вона є наукою доти, доки вона не служить пропаганді»* («Так нас навчали правильних проізношеній», с.13).

Отже, при аналізі наукових текстів Ю. Шевельова та І. Білодіда було проаналізовано такі концептуальні сфери «Радянський Союз», «Українська мова та Російська мова», «Капіталістичний світ», «Українська мова», «Російська мова», «Українські націоналісти».

2.1.1. Розвідка Юрія Шевельова (1. Епізод з історії українського словництва; 2. Кірова, 4) та «Принципи і етапи большевицької політики щодо словянських мов в ССРСР (крім російської)»

У цій бакалаврській роботі буде проаналізована наукова робота Ю. Шевельова, українського радянського лінгвіста. Основними напрямками його робіт була історія української мови, стилістика, фонологія, морфологія тощо. У праці «Так нас навчали правильних проізношень» (перші два розділи) та «Принципи і етапи большевицької політики щодо словянських мов в ССРСР (крім російської)» автор порушив питання розвитку української мови у радянський час, репресії українських мовознавців, мовний терор у СРРС. Ю. Шевельов спростовує статті, концепції радянських лінгвістів, зазначає ідеологічний вплив на дослідження, розвиток та роботи з української мови. Автор піддавав критиці радянську доктрину про східнослов'янську єдність, «братню колиску трьох мов: російської, білоруської й української».

«Принципи і етапи большевицької політики щодо слов'янських мов в ССРСР (крім російської)» було надруковано у газеті «Свобода» (1947), що є найстаршою газетою української діаспори США. «Так нас навчали правильних проізношень» було надруковано у Києві в 1998.

Контекстом тексту є русифікація української мови, вплив ідеологічної політики на розвиток української мови (спростування «братньої коліски трьох мов»), боротьба радянського уряду з українськими мовознавцями (виявлення «проукраїнського» шару суспільства та подальшого їхнього «зникнення» чи знищення).

Аналіз праці за стратегіями історичного дискурс-аналізу

Автор використовує на позначення радянської влади найчастіше термін «большевики» («вони/чужі») та українці («ми/свої»). Ю. Шевельов репрезентував «большевиків» термінами: *«чужорідний, окупаційний елемент», «зайшлий елемент», «братній» народ, «неукраїнські комуністи»*. Українці були: *«борці з*

русифікацією», «національною меншиною із високим рівнем національної свідомості», «частина повстанського руху». Автор використовує нейтральні, нейтрально-негативні слова на репрезентацію «їх» та позитивні конотації на позначення «нас».

Боротьба між більшовиками та українцями була за Україну, що *«становила велику цінність (не тільки політично-стратегічний форпост а і економічна база)» («Принципи й етапи...», с.1).* Головним інструментом у цій боротьбі була русифікація.

«Більшевики» є ворожим елементом, політика яких спрямовувалась на зменшення високого рівня національної свідомості українців. Головною зброєю в руках радянського уряду була русифікація, яка становила приховану мету українізації. Автор діахронічно подає етапи розвитку української мови та спростовує численні факти, якими оперують радянські мовознавці.

Стратегії аргументації. Українці *«на протязі століть придушувалися царатом і експлуаторськими клясами Росії» («Принципи й етапи...», с.2),* але більшовики спостерігали *«національні тенденції» («Принципи й етапи...», с.2).* Український повстанський рух *«з 20.5.1920 до кінця 1920 р. в українських повстанців забрано 805 кулеметів, 33 гармати...» («Принципи й етапи...», с.2).* Це приклад відкритої боротьби проти русифікації, радянського уряду. Після багатьох століть, різних етапів взаємодії із українцями та здійсненими змінами в УРСР, українці протестували та боролися приховано. *«Одвертий протест проти цієї політики був неможливий. Однак, більшість українських письменників, що збереглися, протестували проти цього мовою своїх творів, уживаючи в них те, що заборонялося і приховуючи це офіційною ідеологією своїх творів» («Принципи й етапи», с.12).* Методом боротьби проти українців (націоналісти чи ні) були репресії, зникнення та фізичне знищення. Такі методи не зупиняли українців, що боролися за українську самостійну мову (або за самостійну Україну). Автор наводив приклади й українських радянських мовознавців, яких називали «буржуазні націоналісти» та були знищено. *«Словник, отже, ідеально відповідав*

ідеологічним настановам і вимогам років після фактичного припинення політики українізації (формально ця політика ніколи не була відкинена і ще навіть 1937 року (травень) Тринадцятий з'їзд КП(б)У критикував недостатню українізацію партії, професійних спілок і рад). Хибою словника показалось, одначе, те, що він побачив світ у невідповідний час. Його поява збіглася в часі з падінням Постишева і новою хвилею терору, яка поглинула голову Ради народних комісарів П.Любченка, керівників Народного комісаріату освіти В.Затонського і А.Хвилю, а тепер мала поглинути їхніх помічників і поплічників. Наум Каганович теж підпав під хвилю нищення так само, як багато "пролетарських" письменників, яких він підносив, як от І.Микитенко, І.Кириленко та інші. Треба було ще і ще козлів відпущення. І словник став одним з них» («Так нас навчали правильних проізношень» с.3-4).

Большевики, радянський уряд робив усе можливе для забезпечення власної політики у всіх сферах життя. Відбувалося ефективно перешкоджання видачі словникам, книг, журналів тощо. Проводився постійний нагляд (відправлення «шпигунів») та терор усіх, хто був причетний до українського та, особливо, української мови. «Лільченко і Вадімов вислали кореспонденцію про український націоналізм, який нібито безперешкодно розпаношувався в українських музеях ("Правда", 25 вересня 1937 р.), а далі вони виявили цей таки націоналізм у київській опері ("Правда" 4 січня 1938 р.). Між цими двома кореспонденціями, 4 жовтня 1937 р., в "Правді" був опублікований допис, спрямований проти Інституту мовознавства, приводом до якого став саме "Російсько-український словник" 1937 р. Цей допис з'явився з підписом Н.Кошевой, правдоподібно псевдонім (і невідомо, чи під ним не ховалися ті самі Лільченко й Вадімов). Допис Кошевого з'явився під назвою "Как "очищали" український язик". Можна думати, що напад на словник був тільки приводом для загального нападу на Інститут мовознавства» («Так нас навчали правильних проізношень», с.4).

Ю. Шевельов довів те, що розвиток української мови залежав від ідеологічних переконань влади. «А тим часом готові до друку, але не друковані матеріали з

українського мовознавства ростуть у справжні гори. Не пішов на варстат атлас говірок української мови,- його перші два томи вже давно готові до друку, як не раз сповіщалося на сторінках радянських видань. Кілька готових словників говірок, як от бойківських, часом цитуються з рукопису, але невидно, щоб була надія на друк. Загальмовано друк поліського атласу Назарової» («Так нас навчали правильних проізношеній», с.10). Усе, що могло довести окремість чи самостійність української від російської, вказати на її довготривале існування та розвиток, усе, що не відповідало міркуванням рад. уряду про українську не було допущено до друку.

Всупереч критики та огляду справжнього стану розвитку української мови, автор вказував, що *«правда, явище це ширшого характеру, ніж Інститут мовознавства, і не можна винуватити в ньому тільки провід цієї установи» («Так нас навчали правильних проізношеній», с.10). Своєю працею автор зауважує, що критика розвитку української мови не закликом до зміни політичної системи «що, незалежно від мого ставлення до політичної системи на Україні, бажання поліпшити працю мовознавчого закладу й журналу аж ніяк не спрямоване на повалення політичної системи і цьому поваленню не сприяє (як і не перешкоджає)?» («Так нас навчали правильних проізношеній», с.13). Автор бореться за розвиток української мови, а не повалення Радянського Союзу.*

Подача інформації автором ж чітка та діахронічна («Етапи та принципи...»). Автор зробив розлогий огляд на стан розвитку української мови. Ю. Шевельов подавав авторів, назви текстів, коротку анотацію, укази КБ(б)У, що відповідає нормам наукового стилю.

Огляд та аналіз концептів було здійснено у підрозділі 2.1. Когнітивно-семантичні особливості наукових текстів. Необхідним згадати є концепт, який підтверджував автор є НАУКА – НЕ ЗАСІБ ПРОПАГАНДИ. *«Що б нам не казали з Києва чи Москви, наука єдина (знову згадаємо, що справжня мати не дала розрубати свою дитину!), і вона є наукою доти, доки вона не служить пропаганді» («Так нас навчали правильних проізношеній», с.13).*

Отже, завдяки аналізу наукових праць Ю. Шевельова було підтверджено тезу про те, що ідеологічні переконання можуть впливати на науковий текст, науковий текст може бути пропагандистським та ідеологічним засобом боротьби.

2.1.2. Розвідка Івана Білодіда «Мова і ідеологічна боротьба».

У цій бакалаврській роботі буде проаналізовані наукова робота І. Білодіда, українського радянського мовознавця. Основними напрями його робіт була історія українського мовознавства, українських письменників 19-20 ст, історію української мови, російської. У праці «Мова й ідеологічна боротьба» автор порушив питання розвитку української мови, боротьбу між комуністичним та капіталістичним світом, українських націоналістів. І. Білодід спростовує заяви капіталістичних дослідників щодо радянської мовної політики, невдалі спроби диверсій українських націоналістів, оповідає про розвиток української мови, та допомогу російської у мовній політиці СРСР.

«Мова й ідеологічна боротьба» було надруковано за постановою Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, де займав позицію директора інституції у той час.

Контекстом тексту є розвиток української мови, мовна політика СРСР, роль російської мови, боротьба радянського уряду з протилежними силами (капіталістичним світом, його розвідувальними органами та найманцями), українські націоналісти.

Аналіз праці за стратегіями історичного дискурс-аналізу

Автор використовує на позначення радянської влади терміни: «Комуністична партія», «СРСР», «Радянський Союз» («ми/свої»), для презентації українських націоналістів були використані такі терміни: «українська буржуазні націоналісти», «найманці розвідорганів капіталістичних країн», «зрадники», «недобитки петлюрівщини» («вони/чужі»). Автор використовує нейтральні, позитивні конотації слів на репрезентацію «своїх» та негативну конотацію на позначення «чужих».

Відбувалася боротьба між Радянським Союзом та капіталістичним світом (та його найманцями – українськими націоналістами), поширювалась брехня про мовну політику СРСР, особливо за розвиток української мови.

«Українські буржуазні націоналісти» становили ворожий елемент, що намагалися різноманітними диверсійними шляхами перешкоджати радянському курсу розвитку української мови. Автор цитує, пояснює та зазначає різні етапи розвитку та появи мовної політики СРСР, та вказує на помилковість тез капіталістичних країн, якими керуються українські націоналісти.

Стратегії аргументації. Радянські люди, українські радянські люди підтримують та сприяють мовній політиці Радянського Союзу. Українських націоналістів автор описує, як «запроданців», «найманців зарубіжних розвідорганів», що перебувають за межами СРСР та потерпають, вірять в пропаганду капіталістичного світу. Українські націоналісти постають особами, які змінюють риторику відповідно до грошей чи влади (*«виконують завдання фашиствующої реакції»* (с.24)). Завдяки цим аргументам, українські націоналісти постають як невдалий, зрадливий рух, що турбується за отримані вказівки та намагається перешкоджати розвитку української, а не бореться за Україну, її мову. Автор не подає приклади диверсій, однак завдяки повторюваності слів «буржуазні», «запроданці» тощо, вдається дискредитувати рух.

Автор наводив приклади радянських мовознавців, що боролися та підтримували мовну політику. *«Ленін був за «загальної боротьби за свободу, за права розвитку національних мов усіх народів, складовий чинник усієї його революційної діяльності».* *«Боротьба за вільний розвиток національних мов народів у багатонаціональних країнах, як-от Росія..., була великою частиною всієї політичної і ідеологічної боротьби, яку провадили В. І. Ленін, більшовицька партія, всі прогресивні сили суспільства, а це мало вплив на розвиток передової суспільної думки, зокрема в питаннях життя мови, і в таких країнах, як Великобританія, Сполучені Штати Америки, Канади, країни Азії, Південної Америки, Африки, Австралії»* (*«Мова й ідеологічна боротьба»*, с.5). Автор завдяки

зіставному методу показує, що в СРСР боролись за свободу та рівність усіх мов, коли ж в капіталістичних країн відбувалося пригнічення національних мов. *«Мовна політика в капіталістичних країнах, особливо в багатонаціональних, спрямована на придушення і дискредитацію національних мов пригноблених народів, народів, що не належать до пануючої нації в цій державі, не є носіями так званої державної мови, яка законодавчо встановлена майже в усіх капіталістичних державах» («Мова й ідеологічна боротьба», с.13)*

Радянський уряд робив усе можливе для забезпечення мовної політики всіх націй та національних меншин. Відбувалися друкування словників, термінологічних бюлетенів, проводилися дослідження української мови, її зв'язку з російською. Це було не просто, оскільки були націоналістичні спроби перешкоджання: *«На шляху розвитку української мови мовній практиці народу, мовознавчій науці доводилося викривати й відкидати спроби націоналістичних елементів нав'язати їй чужі тенденції архаїзації, примітивізму, спрямувати її розвиток на шляхи «відрубності» від розвитку російської мови і всіх мов соціалістичних націй СРСР, від живої мовотворчості і мовної практики українського народу, його науки, освіти, культури».* («Мова й ідеологічна боротьба», с.10). Щоб не допускати схожих випадків, радянський уряд робив усе: від зміни працівників до постійного нагляду, контролю. На жаль, автор не вказував дій та шляхи боротьби проти націоналістичних елементів.

І. Білодід довів те, що у розвитку української мови велику роль відіграла російська мова. *«Не враховувалася також практика двомовності (паралельне вживання української і російської мов), що з давніх часів існувала на Україні і відповідала живим потребам українського населення, практика, що фіксувала взаємозв'язок двох братніх мов і сприяла їх взаємозбагачення»* («Мова й ідеологічна боротьба», с.11-12). Російська мова була мовою міжнаціонального спілкування, існувала практика двомовності, тому неможливо говорити про розвиток української без впливу російської.

І. Білодід піддавав критиці українських націоналістів, засоби пропаганди капіталістичного світу та відповіддю на ті заяви були використані записи В. І. Леніна, Л. І. Брежнєва, М. В. Ломоносова, М. І. Калініна. На жаль, не було використано чи згадано українських радянських мовознавців чи авторів. Єдиними згаданими українцями були Т. Г. Шевченко, І. Я. Франко, що боролися проти українських націоналістів. *«Тарас Григорович Шевченко – великий представник всеросійської революційної демократії. Але «в історії української літературної мови» теж займає велике місце. Його боротьба за літ. мову була бажанням «вираз прагнень народу до освіти, культури, науки, всебічного соціального прогресу». Шевченко, його «мовна концепція» була «в боротьбі проти націоналістичної архаїзації, «замикання» мова; вона була спрямована на розвиток мовного генія народу у всій його повноті і багатогранності – на основі невичерпних скарбів народно-розмовної мови з урахуванням життєздатних елементів попередньої літературної традиції». Шевченко яро боровся проти «реакційним силам суспільства, які намагалися спрямувати розвиток українського письменства на шляхи хуторянської обмеженості, примітивізму». («Мова й ідеологічна боротьба, с.4).*

І. Білодід написав доволі розлогу працю про мову та ідеологічну боротьбу. Автор вправно оперував ідеологічним прийомом дитохомії ми/вони, дискредитувавши український національний рух та возвеличивши Радянський Союз. Автор надавав перевагу, цитував та вважав за потрібним орієнтуватися на російський радянських науковців, мовознавців та їхні ідейні переконання. Коли ж мовознавець згадував та описував розвиток української мови, то необхідним було згадати та віддячити російській мові за допомогу у цьому. Будь-яка критика капіталістичних країн формувалась на базі текстів російських науковців, що описували США та інші країни. Автор доволі різко та повторювано згадував про українських націоналістів, але не надавав приклади їхніх диверсій.

Отже, при аналізі наукової праці І. Білодіда було підтверджено те, що ідеологічні ідеї впливати на науковий текст та стають засобом боротьби домінантних груп проти інших.

2.2. Ідеологічні особливості наукових текстів

Т. ван Дейк визначає ідеологію як «система ментальних уявлень і процесів членів групи» (Van Dijk, 1995: 18). У дискурс-аналізу відносини між мовою та суспільством визначають діалектичними: соціальні процеси проявляються в дискурсі, водночас дискурс зображає ці процеси. Якщо відбувається зміна дискурсу, то можна спостерігати зміну у соціальних процесах. Тому не існує соціального процесу, дискурсу, що був би вільним від владних чи ідеологічних частин.

У наукових текстах можемо виділити такі стратегії ідеології: іншування (вони), ідентифікація (ми). Для застосування цих стратегій використовували прийоми: дитохомія ми/вони, мова ворожнечі – метод створення образу ворога.

Особливо яскравим прикладом дитохомії ми/вони була наукова праця І. Білодіда «Мова і ідеологічна боротьба». Автор на початку твору будує ґрунт протистояння «нас» та «їх» та впродовж усього тексту підтверджує, «підживлює» її. Така стратегія дозволила багатозарово зобразити усі позитивні, хороші сторони «наших» та одні негативні, чужі, небезпечні сторони «їхні». Мовознавець презентував радянську владу та РС як провідну соціалістичну країну, із великими досягненнями у мовознавстві, наданні прав та свободи націй та національностей. Українські націоналісти становила малу, «недобиту» кількість, що втратили та продали свою Батьківщину, спроби яких на самостійну українську мову та Україну були безуспішні, презентуючи їх у світлі негативному, вказуючи на їхню мізерність та бездарність.

Ю. Шевельов вказує на боротьбу большевиків з українськими-націоналістами, але фокусом його роботи залишається українська та вплив ідеологічних переконань влади на її розвиток. Всупереч на всі рішення радянської влади та активну його

критику, він не презентує в негативному світлі большевиків. Автор пропонує рішення проблем та намагається знайти шляхи вирішення їх, покращення методики розвитку української.

Отже, у науковий роботах Ю. Шевельова та І. Білодіда було досліджено ідеологічні особливості, серед стратегій є іншування (вони), ідентифікація (ми), що було досягнень завдяки мові ворожнечі (І. Білодід) та дитохомії ми/вони (Ю. Шевельов, І. Білодід).

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було виокремлено такі висновки:

Наукові тексти повідомляють про результати досліджень, систематизують знання та доводять, тлумачать теорії, що об'єднуються в такі жанри як: статті, монографії, книги, доповіді тощо. Стан українських наукових текстів останніх років є низьким, що відкриває цілий спектр можливостей для виправлення та досягнення високого рівня наукового стилю.

КДА є методом, що вивчає зловживання соціальною владою та втілення нерівності. Це критичне дослідження соціальної нерівності, її вираження, втілення, легітимізація через використання мови (чи в дискурсі).

Метафора є універсальним засобом вираження, опису наукових теорій та їхнього поширення. Різноманітні школи когнітивної лінгвістики пропонують ряд методик вивчення метафор. Для цього дослідження було використано метод концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона.

За допомогою методики Дж. Лакоффа та М. Джонсона у наукових текстах І. Білодіда та Ю. Шевельова було виділено такі концептуальні класи: «Радянський Союз», «Капіталістичний світ», «Українська мова та Російська мова», «Українські націоналісти», «Українська мова», «Російська мова», «Радянські люди».

Завдяки дослідженню дискурс-аналізу наукових текстів було доведено тезу про те, що ідеологічні переконання впливають на науковий текст та стають засобом ідеологічної боротьби.

У наукових роботах Ю. Шевельова та І. Білодіда було досліджено ідеологічні особливості, серед стратегій є іншування (вони), ідентифікація (ми), що було досягнень завдяки мові ворожнечі (І. Білодід) та дитохомії ми/вони (Ю. Шевельов, І. Білодід).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ю.В. Бережанська. *Концептуальна метафора в англомовному медичному дискурсі*. [Електронний ресурс]. - Режим доступу - <https://core.ac.uk/download/pdf/268531334.pdf>
2. Світлана Бибик. *Культура наукової мови*. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://fisf.sspu.edu.ua/images/2019/nmk_kultura_nauk_movi.pdf
3. Світлана Бибик. *Культура усного спонтанного наукового висловлення / Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки. - 2013. - Кн. 2. - С. 37-43. [Електронний доступ]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_2_7*
4. Ирина Бровченко. *Концептуальна метафора у кліше англомовного наукового тексту [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2011. с. 8.*
5. Світлана Жаботинская. *Концептуальная метафора: конгруэнтное и неконгруэнтное картирование во множественных данных // Функциональная*
6. Надія Зелінська. *Який він, науковий стиль? / Культура слова. Київ, 1990. Вип. 38. С. 13-17. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine38-3.pdf>*
7. А.П. Коваль. *Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – 305 с.*
8. Е.С. Кубрякова и др. *Краткий словарь когнитивных терминов // Под общей редакцией Е.С. Кубряковой. Москва: Издательство Московского государственного университета, 1996, с. 89-90*
9. Н. С. Кудрявцева. *Концептуальна метафора як підгрунття наукової теорії. 2015. Вип. 30. с. 38.*
10. Наталія Непийвода. *Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ, 1997. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5196027/page:15/>*

11. Селігей П. Колоїз Ж. В. *Українська наукова мова : [практикум]* / Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг : КДПУ, 2017. – 135 с.
12. Селігей П. *Науковий жаргон: основні ознаки та причини появи*. К., 2003. – 56 с.
13. Селігей П. О. *Науковий стиль української мови: ресурси оновлення*. // «Мовознавство». – 2006. – № 2-3. – С. 174–186., 2006.
14. Селігей П. *Світло і тіні наукового стилю*. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2016
15. Селігей П. *Типи багатослів'я* / Журнал «Українська мова». – 2013. – № 4. – С. 22–44. [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Selihei_Pylyp/Typy_bahatoslivia_v_naukovykh_tekstakh.pdf?
16. Селігей П. *Типи багатослів'я в наукових текстах*. Журнал «Українська мова». – 2013. - №4. – С.22-44.
17. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни [Текст] : у 4 т. / Анатолій Загнітко ; Донец. нац. ун-т. - Донецьк : ДонНУ, 2012. – Ст. 210
18. Ю.П. Сурмін. *Науковий текст: специфіка, підготовка та презентація*. Київ, 2008. 184 с.
19. С.В. Тхоровська. *Стратегії ідеологічного дискурсу*. Вісник СумДУ. Серія Філологія, 2007. С.50-55. [Електронний ресурс]. - Режим доступу -<https://core.ac.uk/download/pdf/14041658.pdf>
20. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. / Єрмоленко С., Бибики С., Тодор О. - Київ, Либідь, 2001

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. Ю.В. Бережанська. *Концептуальна метафора в англomовному медичному дискурсі*. [Електронний ресурс]. - Режим доступу - <https://core.ac.uk/download/pdf/268531334.pdf>
2. С.П. Биби́к. *Культура наукової мови*. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://fisf.sspu.edu.ua/images/2019/nmk_kultura_nauk_movi.pdf
3. С.П. Биби́к. *Культура усного спонтанного наукового висловлення / Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки*. - 2013. - Кн. 2. - С. 37-43. [Електронний доступ]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_2_7
4. Н. В. Зелінська. *Який він, науковий стиль?* / *Культура слова*. Київ, 1990. Вип. 38. С. 13-17. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine38-3.pdf>
5. Н. Ф. Непийвода. *Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект)*. Київ, 1997. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5196027/page:15/>
6. П. О. Селігей. *Типи багатослів'я* / Журнал «Українська мова». – 2013. – № 4. – С. 22–44. [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Selihei_Pylyp/Туру_bahatoslivia_v_naukovykh_tekstakh.pdf?
7. С.В. Тхоровська. Стратегії ідеологічного дискурсу. Вісник СумДУ. Серія Філологія, 2007. С.50-55. [Електронний ресурс]. - Режим доступу - <https://core.ac.uk/download/pdf/14041658.pdf>

REFERENCES

1. Andrew Goaty. *Wasching the Brain – Metaphor and Hidden Ideology* [Discourse Approaches to Politics, Society and Culture, 23] 2007. xvii, 431 pp.

2. Anke Beger. *The Role of (Deliberate) Metaphor in Communication Knowledge in Academic Discourse*. An analysis of college lectures from different disciplines // Duisburg Papers on Research in Language and Culture Band/Volume 125 / Zugl.: Flensburg, Univ., Diss., 2018
3. Artur Asa Berger. *Applied Discourse Analysis Popular Culture, Media, and Everyday Life* // Springer International Publishing AG 2016 / p.198
4. Demokratie: Modus und Telos: Beiträge für Anton Pelinka. Ред. А. S. Markovits, S. K. Rosenberger. Böhlau Verlag, 2001. 336 p.
5. Vyvyan Evans. *Cognitive linguistics. An introduction* / V. Evans, M. Green. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. p. 303-304.
6. Norman Fairclough, & Ruth Wodak. *Critical Discourse Analysis*. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction Vol. 2*. London: Sage. – p. 258
7. Andrew Goatly. *Washing the Brain – Metaphor and Hidden Ideology. Discourse Approaches to Politics, Society and Culture*. Volume 23. John Benjamins Publishing Company 2007. 431 p.
8. Jorgensen M. Phillips L. *Discourse Analysis as Theory and Method*. SAGE Publications 2002. 229 p.
9. Zoltan Kovecses. *Metaphor in Culture: Universality and Variation* / Z. Kovecses. –Cambridge &Camp;
10. Zoltan Kovecses. *Metaphor: a practical introduction* / Z. Kovecses. – New-York : Oxford
11. Zoltan Kovecses. *The scope of metaphor* / Z. Kovecses // *Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective* : [ed. by A. Barcelona]. Mouton de Gruyter, 2000. p. 64.

15. George Lakoff. *Contemporary theory of metaphor* / G. Lakoff // *Metaphor and thought* / ed. by A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. 50 p
16. George Lakoff. *Metaphors We Live by*. Chicago: Chicago University Press, 1980. p. 108.
17. Norman Fairclough. *Discourse and Social Change* // Polity Press 1992 p. 269
18. Mariana Pascual. *Referential strategies for representing social actors – Argentina in CNN and the BBC*. [Электронный ресурс]. - Режим доступа - https://www.academia.edu/6973152/Referential_strategies_for_representing_social_actors_Argentina_in_CNN_and_the_BBC
19. Rainer Diaz-Bone. Gertraude Krell. *Diskurs und Ökonomie: Diskursanalytische Perspektiven auf Märkte und Organisationen*. Springer Fachmedien Wiesbaden 2009. 390 p.
20. Ruth Wodak. *Pragmatics and Critical Discourse Analysis: A cross-disciplinary inquiry* // *Pragmatics & Cognition* 15:1 (2007), 203-225 // 2007 John Benjamins Publishing Company
21. Ruth Wodak. *Politik mit der Angst: Zur Wirkung rechtspopulistischer Diskurse*. Edition Konturen, 2016. 336 p.
22. Schiffrin, D: *Handbook of Discourse Analysis* // Editors Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton, Deborah Schiffrin / 2015 John Wiley & Sons, Inc., 576-597, 557-576, 775-795
24. Song Guo. *Metaphor Studies from the Perspective of Critical Discourse Analysis: A Case Study of Business Acquisition* // *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 3, No. 3, pp. 475-481, March 2013 // 2013 ACADEMY PUBLISHER
25. Sutherland S. *A beginner's guide to discourse analysis*. Red Globe Press 2019. 172 p.
26. Teun A van Dijk. *Ideology and Discourse* // Pompeu Fabru University, Barcelona 118 p.

27. Theo van Leeuwen. *Discourse and Practice New Tools for Critical Discourse Analysis* // 2008 Oxford University Press p.185
28. Ruth Wodak. *Diskursanalyse. Handbuch Methoden der Politikwissenschaft*, 2019.[Електронний ресурс]. Режим доступу - <https://www.academia.edu/38096565/Diskursanalyse>
29. Ruth Wodak. *Pragmatics and Critical Discourse Analysis. A cross-disciplinary Analysis*. *Pragmatics and Cognition*, 15 (1): 203-225, selected 203-207, 215-218
30. Zoltan Kövecses. *The effect of context on the use of metaphor in discourse* // 13 p

НАУКОВІ ПРАЦІ

1. Ю. Шерех. *"Так нас навчали правильних проізношеній"* // Шевельов Юрій Володимирович. "Поза книжками і з книжок". Упорядник Р. Корогодський. К.,— Вид-во "Час". 1998. — 456 с
2. Іван Білодід. *«Мова й ідеологічна боротьба»*. В: «Наукова думка», 1974 р. 82 с.
3. Юрій Шерех. *«Принципи і етапи большевицької політики щодо словянських мов в ССРСР (крім російської)»*. Г: «Свобода», 1947. 13 с.